

Tabu-e az ipar a területfejlesztésben? Beszámoló egy miskolci konferenciáról

A Magyar Regionális Tudományi Társaság 2007. október 25–26-i miskolci vándorgyűlésén az ipar területi fejlődésben játszott szerepét kívánta megvitatni. A regionális tudomány kutatási programjaiban az ipar térbeli elhelyezkedése jelentős téma, a regionális politikákban is előkelő szerepe van. Magyarországon nem ilyen kedvező a helyzet: sem a kutatások nem foglalkoznak programszerűen a magyar ipari átalakulás regionális következményeivel, sem a területfejlesztési politika nem fordít kellő figyelmet az újraiparosítás térformáló lehetőségeire.

A konferencia 2007. október 25-i plenáris ülésén az ipar vezető tudományos és gyakorlati szakemberei foglalták össze véleményüket az ágazat jövőjéről, a nemzetközi tapasztalatokról és a regionális összefüggésekről.

Az első előadó, *Barta Györgyi*, az MTA RKK Közép- és Észak-magyarországi Intézetének igazgatója az újraiparosítás esélyeit elemezte az európai és magyar adatok tükrében. A globális gazdaságban lezajló delokalizációs folyamatok ellenére Magyarországon az ipar jelentős ágazat maradt, miközben lényeges belső (ágazati és területi) átalakuláson ment keresztül: az átalakulás nyertesei a közepes képzettséget igénylő iparágak és a Bécs–Budapest tengely régiói voltak. Az újraiparosítás az elmaradott, stagnáló vagy depressziós térségekben értelmezhető fogalom, amelynek a magasabb hozzáadottérték-tartalmú tevékenységek letelepítését, a humántőkével való ésszerű gazdálkodást és a termelés feltételeinek (különösen oktatás, továbbképzés) biztosítását kell szem előtt tartania. Barta Györgyi szerint nincs visszaút a régi iparágakhoz, de az újraiparosítás tartalmában még nem alakult ki szakmai konszenzus.

Papanek Gábor, a GKI Gazdaságkutató ZRt. vezérigazgatója szerint Közép-Európában a regionális politikának az illúziók és közhelyek helyett azt kell világossá tennie, hogy egyes térségek mely piaci résekben, s milyen meglévő képességek alapján válhatnak sikeressé. Ugyanakkor Magyarországon a regionális profilok kialakulását hátráltatja a régióközpontok funkciószegénysége és a területfejlesztési rendszer átgondolatlansága.

A tudásháló és az ipari növekedés kapcsolatát vizsgálta *Hoványi Gábor* ny. egyetemi tanár, aki az egyetemek és a vállalatok aktívabb együttműködése mellett érvelt. A pozitív amerikai példák akkor adaptálhatók Magyarországra, ha a kormányzat aktív gazdasági diplomáciát folytat; a régióközpontokkal és az egyetemekkel együttműködve közös kínálati kosarat képes nyújtani a multinacionális vállalatoknak. Az egyetemeknek újra kell gondolniuk az oktatás és kutatás felé kialakított viszonyukat, és több figyelmet kell fordítaniuk külső kutatóintézetek bevonására.

Kocsizky György, a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karának dékánja a területi különbségek állandósulására hívta fel a figyelmet. A kibővített EU szintjén rendkívül lelassult a régiók felzárkózása, a diszparitások koncentráltan, több mutatóban is érzékelhetők. Bár a hazai hatásvizsgálatok alapján összességében a szolgáltatásfejlesztést támogató projektek megtérülési mutatói voltak a legjobbak, a reindusztrializálódó régiókban az ipari beruházások bizonyultak sikeresebbnek. Az előadó kiemelte az ipari és műszaki tudás megőrzésének jelentőségét: ez az erőforrás hosszú mellőzöttség után ismét értékes növekedési lehetőséget kínál.

Szaló Péter területfejlesztésért és építésügyért felelős szakállamtitkár szerint ma a sikeres gazdaságfejlesztés elsősorban települési (városi) keretek között értelmezhető. A koherens regionális politika a gazdaság atomizáltsága és gyenge kapcsolatrendszere, valamint intézményi gyengeségek miatt még hiányzik a hazai fejlesztéspolitikából. Ezt a koherenciát a budapesti metropolisztérségre, a fejlesztési pólusokra és a perifériák felzárkóztatására koncentrálnó célrendszer segíthet megteremteni. Óvatosságra intett azonban, hogy ezek a gondolatok már a rendszerváltás előtt megfogalmazódtak, de akkor nem sikerült őket átültetni a gyakorlatba.

A Gazdasági és Közlekedési Minisztériumból *Molnár Sándor* tartott előadást. Kijelenthető, hogy a GKM ma nem rendelkezik önálló iparpolitikával, csak az általános gazdaságfejlesztési politikán belül foglalkozik az ipar kérdésével. A területi szempontok megjelenése gyenge a Gazdaságfejlesztési operatív programban; az Új Magyarország fejlesztési tervben és a regionális operatív programokban inkább megfigyelhető.

A plenáris ülés utolsó előadója, *Kleinheincz Ferenc* főosztályvezető (Nemzeti Fejlesztési Ügynökség) Magyarország innovációs teljesítményét elemezte a liszaboni folyamat tükrében. Az összesített innovációs index

alapján hazánk a lemaradó országok között foglal helyet, érzékelhetők a természettudományi és műszaki felsőoktatás hiányosságaiból fakadó hátrányok. Különösen a szellemi termékek előállítása és hasznosítása terén állunk rosszul. Ugyanakkor a fővárosi koncentráció kivételével az innováció területi eloszlása kiegyenlített: a keleti országrészben a közzsféra ráfordításai, nyugaton a high-tech termelés hatása érzékelhető.

A vándorgyűlés második napján három szekcióban folyt a munka. Szembeötlő, hogy egy deklaráltan ipari témájú konferencia ma Magyarországon nem képes annyi érdeklődőt vonzani, mint a regionális tudományok más kutatási témái – 2005-ben a kárpát-medencei regionális fejlődésről szóló rendezvényen 74, egy évre rá a városokról 57 előadást tartottak, 2007-ben azonban mindössze 28-at. A hazai ipari kutatások gondjait jelzi, hogy a megtartott előadások jelentős része csak közvetetten kapcsolódott az ipari növekedés problémaköréhez.

Az átalakuló ipari térségekről szóló szekció első előadója, *Lux Gábor* egy lengyel ipari régió, Felső-Szilézia szerkezetváltási esélyeit vizsgálta. (Lásd tanulmányát folyóiratunknak ebben a számában.)

Borbás László egy kis- és középvállalkozásokhoz Észak-Magyarország területén eljuttatott kérdőív eredményeit elemezte. A kérdőív rávilágított, hogy a cégek területi kapcsolatai megyei, regionális vagy nagyobb léptékben értelmezhetők; a kistérség mindenképpen szűk keret számukra. A kis- és középvállalkozások erős kapcsolatokat ápolnak régiójuk cégeivel, de szinte egyáltalán nem kötődnek regionális egyetemekhez, kutatóintézetekhez. Itt is szembeötlő a magyar gazdaság alapvető problémája, a fejlődést visszafogó és a kisvállalkozók köréből való kitörést megakadályozó bizalomhiány, valamint a kockázati tőke nehéz hozzáférhetősége.

Fábián Attila előadását két kérdésre építette fel. Nyugat-Dunántúl versenyképességét tárgyalva rámutatott, hogy a régió pozíciói jelenleg kedvezőek, de alulmarad a tartós növekedési tényezőkben, s ennek köszönhetően egyre kevésbé képes tartani a lépést versenytársaival. Az egyik kiút a klaszterek kialakítása. A Pannon Termál Klaszter három ország, Magyarország, Ausztria és Szlovénia részvételével közös világszintű fellépéssel, komplex termékínálát kialakításával járult hozzá a turizmusfejlesztéshez, és ügyszámában, valamint az árbevétel növekedésében is kimutatható eredményt produkált.

A bizalom kérdését bontotta ki *Vadasi Aida* az észak- és dél-olasz társadalmi szerveződés példájának összehasonlításával. Éles kontraszt rajzolható a bőséges társadalmi és bizalmi tőkével rendelkező Észak, és az atomizált társadalmú Dél között: mindkét közegben tanúi lehetünk hálózatok kifejlődésének, de az első esetben ezek a bizalomra és kölcsönös előnyökre épülve iparági körzeteket hoznak létre, míg a másodikban kényszeren alapuló „amorális hálózatokat”, maffiákat. Az előadás kérdései felvetik a dilemmát, hogy egy kedvezőtlen társadalmi közegben milyen esélyei vannak a sikeres fejlesztési gyakorlat átültetésének, illetve determinálja-e egy térség fejlődési pályáját a társadalmi tőke minősége.

Észak-Vajdaság természeti értékeiről számolt be *Csordás Róbert*. A magyarlakta térségben az alacsony erdőszűrségű alföldi tájak és folyók találkozási szejátos természeti közeget alkot. Jelenleg gyenge a természeti értékek társadalmi értékelése; a környezetudatosság növelésének összhangban kell állnia a helyi közösségek fejlesztésével.

Pál Ágnes Magyarország ipari térszerkezetének hosszú távú alakulásáról referált, külön kiemelve a Tisza menti ipartelepítés tanulságait. A szocialista időszakban tervszerű iparosítás révén törekedtek az elmaradott vidéki térségek fejlesztésére. Ennek keretében felelevenítettek korábbi ipari tradíciókat, és ipari parkokat hoztak létre. A rendszerváltás után ezeknek az ipari kapacitásoknak egy jelentős része túlélt a változásokat, és hosszú távon is befolyásolja a területi fejlődést.

Szintén a magyar ipar térszerkezetét elemezte *Korompai Attila*. Kimutatta, hogy 1994 és 1998 között térben csökkent az ipari hozzáadott érték relatív szórása, ezt követően azonban újra jelentősen nőtt. Szembeötlő, hogy az ipari termelés és a külföldi befektetett tőke erős együttmozgást mutat, miközben Magyarországon a belső erőforrásokra alapozott növekedés lehetőségei szinte teljesen feltáratlanok. Felhívta a figyelmet arra, hogy a területi politikának ismételt nagyobb hangsúlyt kellene fordítania a hazai iparfejlesztésre.

A szekció utolsó előadásában *Löcsei Hajnalka* hosszú távú és az elmúlt évekre koncentráló idősorok vizsgálatával bizonyítékokat hozott az 1990-es évektől megindult újraiparosodási folyamatra. A fővároson kívül az ipar a gazdasági növekedés egyik kulcs tényezőjévé vált, de ez a siker jelentős térségi egyenlőtlenségeket hordoz. Ahol csökkentek a területi különbségek, ott ezt jellemzően a lefelé nivellálódás, az élvárosok visszaesése okozta. Ráadásul a jó teljesítmények mögött is törekény, válságérzékeny struktúrák állhatnak: Közép-Dunántúl visszaesése, Somogy és Zala növekedési pályáinak megtörése figyelmeztetés a kutatók és döntéshozók számára.

A szekció eredményeit összegezve Varga Attila elnök kiemelte, hogy a külföldi tőke térformáló szerepe meghatározó hazánk iparában. Ezzel együtt nem szabad elfeledkeznünk a folyamatosságokról sem; a modern fejlődés nem választható el a régiók korábbi fejlődési pályáitól, amelyeknek mind pozitív, mind negatív következményei tapasztalhatók.

A „Regionális iparpolitikák” szekció nyitóelőadásában *Rechnitzer János* elnök Közép-Európát mint az autópár új fejlődési góciát elemezte. Az újraformálódó térség gazdasági növekedésének egyik mozgatórugója a klaszterként működő gépjárműipar. A regionális fejlesztés e kedvező körülményre alapozva új típusú, keresletorientált stratégiával segítheti elő a hálózatalapú fejlődést – mint azt számos észak-dunántúli példa mutatja.

Grosz András Nyugat-Dunántúl gazdaságfejlesztési kezdeményezéseinek tapasztalatairól számolt be. Az előadó szerint a regionális gazdaságfejlesztés célja a tartós versenyelőnyök létrejöttének és fennmaradásának támogatása, megfelelő üzleti környezet biztosítása. Ezt azonban gátolja a decentralizáció alacsony foka, a regionális kompetenciák, intézmények és eszközök hiánya.

Gál Zoltán Dél-Dunántúl tudásbázisairól tartott előadásában felhívta a figyelmet arra, hogy a kutatás-fejlesztés csak bizonyos méretgazdaságossági körülmények között működik hatékonyan, vagyis kérdéses, hogy decentralizáltan vagy hatékonyan fejlesszünk. Mivel a magyar K+F több mint felét már külföldi forrásból finanszírozzák, innovációt jellemzően a nagyvállalatok generálnak, így az elaprózódott magyar felsőoktatás válaszához érkezett.

Kukely György a gazdaságfejlesztési célú állami és uniós támogatások ipari térszerkezetet formáló szerepéről referált. Meglátása szerint ezek a források tovább polarizálják az ipari/gazdasági térszerkezetet, és a területfejlesztési célú alapok is egyre kisebb mértékben segítik a területi differenciák csökkentését.

Málovics György a regionális versenyképesség és a környezeti fenntarthatóság viszonyát vizsgálta a közgazdaságtani irányzatokban. A különböző elméletek inkonzisztens fogalmi köre, esetenként egymással ellentétes megállapításai, és a természeti tőkével kapcsolatos alapvető ismeretek integrálásának hiánya problémaközpontú megközelítést kíván.

A regionális gazdaságfejlesztés és -szervezés potenciális főszereplői a gazdasági kamarák, hangsúlyozta *Póla Péter*. Bár hazai felfogásban a kamarának vannak tagjai, s nem fordítva, mégis megfigyelhető egy lassú szemléletváltás. Új távlatként a regionális kamarák kialakítása biztosíthatná a nemzetközileg értékelhető kritikus tömeget, emellett megfontolandó a megyei helyett városkörnyéki rendszer kialakítása is, a helyi fejlesztések szervezésére.

Somogyi Sándor egy észak-vajdasági, csoportterdek-vizsgálatra épülő kutatás eredményeit mutatta be, amely a társadalmi-gazdasági folyamatok résztvevőinek és céljainak viszonyára kívánt rávilágítani. A regionális gazdaságfejlesztés egyik kulcsproblémája a potenciális szereplők és a térségi érdekek meghatározása, illetve ezek kapcsolatának feltárása.

Tilinger Attila „Alternatívák a regionális innovációs rendszer továbbfejlesztésére” c. előadása kapcsán élénk vita bontakozott ki a magyar fejlesztési intézményrendszeréről. A probléma alapvető oka, hogy a külföldről átvett, különböző intézményi struktúrák nem képez(het)nek jól működő rendszert. A jelenlévők viszont egyetértettek abban, hogy létezik regionális önszerveződés, és vannak innovatív kis- és középvállalkozások, hiszen a növekedés kényszerítette változásmenedzsment is innováció.

Gergely Sándor az észak-magyarországi régió hálózati gazdaságának kihívásait és fejlődését vizsgálta. Előadására reflektálva, a szekció zárszavaként elmondható, hogy a magyar iparban jelenleg is számos, a „legjobb gyakorlaton” alapuló innováció működik, ennek bemutatása önbizalmat adhat, példát mutathat, és bizonyítékkal szolgálhat az ipart „leíró” nézetekkel szemben.

A konferencia „Helyi iparfejlesztés” szekcióülése Lengyel Imre elnöke mellett folyt. Az elhangzott kilenc előadás, illetve az ezek kapcsán kialakuló vita egyaránt érintette a helyi gazdaságfejlesztés (továbbiakban: HGF) elméleti és gyakorlati kérdéseit is. Az egyes hazai térségek aktuális problémáin túl a Vajdaság és Dél-Szlovákia fejlesztési lehetőségei is a szekcióülés homlokterében álltak.

A szekcióülés alapkérdése az iparfejlesztés lehetséges szerepének megértése volt a helyi gazdaságfejlesztésben. Viszonylagos egyetértés alakult ki a tekintetben, hogy az ipar továbbra is fontos alkotóeleme és részben dinamizálója a helyi gazdasági folyamatoknak. Az egyes előadások ezen tág témán belül három alapvető kérdéskör köré csoportosultak:

- Az első lényeges témakör a tudatos közösségi beavatkozás szerepének megértése a helyi gazdaságfejlesztésben. Különösen fontos kérdés e tekintetben a központi és helyi kormányzati szerepvállalás mértékének és irányának értelmezése: mennyire szükséges a konkrét fejlesztési irányok kijelölése a helyi gazdaságfejlesztésben.
- A második alapvető problémakör az egyes térségek kiindulási állapotának felmérése, illetve ennek lehetséges módszertana, ugyanis az alkalmazott módszertan jelentősen befolyásolhatja az elemzés vég-eredményét és ebből következően a levont gazdaságfejlesztési következtetéseket.

- A harmadik fontos kérdéskör a helyi gazdaságfejlesztési gyakorlat értékelése, a „jó gyakorlatok” felismerése, a hibás gyakorlatok kritikája, illetve a lehetőségek feltárása. Lényeges konzekvencia ennek kapcsán, hogy az egyes hazai, illetve határon túli térségek jellemzően eltérő fejlesztési problémákkal és ebből adódóan fejlesztési szükségességekkel (lehetőségekkel) rendelkeznek. Ezzel szorosan összefügg, hogy a „legjobbnak vélt gyakorlatok” alkalmazhatósága nem univerzális. Ugyanazon eszköz alkalmazási lehetőségei és hatásai gyökeresen eltérőek lehetnek a különböző térségekben.

A helyi gazdaságfejlesztés elméletével foglalkozott *Bajmócy Zoltán* „Iparágak változása: a helyi gazdaságfejlesztés evolucionista szemszögből” című referátuma, amelyben az előadó e közgazdaságtani irányzat eredményeinek a HGF elméletében történő alkalmazására tett javaslatot. A HGF-t megalapozó elméletek ugyanis kevés hangsúlyt fektetnek a technológiai változás, az iparági átstrukturálódás és a térbeliség közti kapcsolat vizsgálatára. Az evolucionista fogalmi keret viszont alkalmasnak tűnik erre, amelyet a térgazdaságtan dinamikusan fejlődő irányzata is jelez.

Lukovics Miklós „A lokális térségek versenyképességének egy lehetséges elemzési módszertana” címmel olyan fejlesztési célú helyzetelemzésre tett javaslatot, amely a választott elemzési kereten belül objektív, mind az indikátorok szelekciója, mind a súlyozásuk tekintetében. A szerző a kifejlesztett módszertan gyakorlati alkalmazását is adta a hazai kistérségek piramismodelen alapuló versenyképességi elemzésével.

A szekció három előadása foglalkozott konkrét hazai térségek folyamataival és fejlesztési lehetőségeivel. *Nagy Zoltán* „Miskolc fejlődési esélyei, az ipar mozgásteré” címmel a konferenciát vendégül látó város helyét vizsgálta fel a hazai városversenyben. A jövőbeli fejlesztési lehetőségek vizsgálata kapcsán kifejtette, hogy az előrelépés elképzelhetetlen az ipari tevékenységre történő fókuszálás nélkül. *Gergely Sándor* „A kisvállalkozások helyzete és lehetőségei az észak-magyarországi régióban” című prezentációjában erős hangsúlyt helyezett arra, hogy miként jeleníthetők meg a kisvállalati érdekek explicit módon a fejlesztéspolitikában. Olyan szervezet létrehozására tett javaslatot, amelyben számos mechanizmus biztosítja azt, hogy a kis- és középvállalkozások érdemi beleszólással rendelkezzenek a fejlesztési programok kialakításába és működtetésébe. *Molnár Ernő* „Az észak-alföldi közép- és kisvárosok feldolgozóipara az ezredfordulón” című előadásában a feldolgozóipar szerkezeti sajátosságait, területi jellemzőit és kapcsolatrendszerét elemezte. Megállapította, hogy Észak-Alföld kis- és középvárosi térségeiben átlagon felüli jelentőséggel bírnak a feldolgozóipari tevékenységek.

Négy előadás középpontjában határon túli területek fejlesztési lehetőségeinek elemzése állt. *Kovács András és Szabó Ingrid* „Nemzetközi tőkebefektetések munkaerő-piaci hatásai Komárom és Komarno térségében” című előadásukban bemutatták, hogy a Duna (és a határ) két oldalán fekvő város valójában egy csomóponti régiónak tekinthető, amelyet igen jól szemléltet a Nokia Ipari Park határon átnyúló hatása. A gyakorlatban azonban erős rivalizálás figyelhető meg a két város között, amely hátráltathatja a közös célok megvalósítását. *Bálint István* „Ada – az iparosítástól az önkormányzat iparfejlesztési politikájáig” című prezentációjában egy esettanulmányon keresztül mutatta be a helyi összefogás fontosságát, és a helyi konszenzuson alapuló (a központi politikától esetenként független módon kialakított) fejlesztési irányok eredményességét. A szerző Ada ipari tevékenységének látéletét adta a múltban gyökerező ipari hagyományoktól kezdve, azok eltűnésén keresztül az újjáéledésig. *Kovács Krisztina és Takács Zoltán* „Az északi határrégió ipari vonzáskörzete a Vajdaságban” című előadásukban a mezőgazdaság és az erre épülő feldolgozóipar elemzését adták a vizsgált térségben. A szerzők fejlesztési javaslataik megfogalmazásával a 2 szektorban rejlő lehetőségekre hívták fel a figyelmet. *Ricz András* „A magyar–szerb szomszédsági (Interreg) program első kiírásának tapasztalatai egy megvalósult projekt tükrében” című bemutatójában a megnyíló európai uniós források felhasználásának tapasztalatait vizsgálta egy konkrét turisztikai projekt elemzésén keresztül. A szerző a szereplők összefogásában (és így egy komplex programkínálat kialakításában) rejlő lehetőségekre hívta fel a figyelmet a turisztikai fejlesztések kapcsán.

Az előadások teljes anyaga elérhető a Magyar Regionális Tudományi Társaság weboldalán. <http://www.mrtt.hu/> Az MRTT következő vándorgyűlésére 2008 őszén kerül sor, témája a humán erőforrás regionális fejlődésben játszott szerepe lesz.

Kulcsszavak: ipar, újraparositás, regionális tudomány, területfejlesztés, területi különbségek, MRTT.

Resume

At its itinerary congress held in Miskolc on 25–26 October 2007, the Hungarian Regional Science Association discussed the role of industry in regional development.

In the plenary session the leading scientific professionals and practical specialists in industry summarised their view on the future of this branch, the international experiences and regional implications.